

منبع‌شناسی

آشنایی با منابع حدیثی شیعه

سید غلامعباس طاهرزاده

کادر علمی پژوهشکده تحقیقات اسلامی

مقدمه

از جمله دانشهایی که آثار و فواید زیادی در علوم دینی و معارف اسلامی به ویژه علوم فقهی داشته و دارد، علم حدیث و حدیث‌شناسی است. اگرچه دانشمندان بزرگ و فقیهانی ژرف‌اندیش در مکتب اسلام خصوصاً مذهب شیعه از پیش‌کسوتان و پایه‌گذاران این علوم به شمار می‌آیند، ولی با کمال تأسف باید گفت که، در زمان‌های اخیر، این حرکت علمی به سردی گراییده و کند شده است، تا آنجا که این علوم به دست فراموشی سپرده شده و کمتر در مراکز علمی و حوزوی بدان پرداخته و تدریس می‌شود.

در اینجا بنا نداریم به مباحث و موضوعات علوم حدیث بپردازیم بلکه موضوع این مقاله معرفی منابع روایی و حدیثی شیعه می‌باشد که بطور مختصر در هر شماره از نشریه به یکی از آنها پرداخته می‌شود.

وسائل الشیعه

آشنایی مختصر با مؤلف

فقیه دانشمند، محدث بزرگ و مؤلف کتاب ارزشمند وسائل الشیعه و تألیفات متعدد و گران‌بهای دیگر، شیخ الاسلام و زعیم شیعه، محمد بن حسن بن علی بن محمد بن حسین، معروف به شیخ حر عاملی است.

شیخ حر در شب جمعه ۸ رجب سال ۱۰۳۳ هجری در روستای مشغره در منطقه جبل عامل لبنان متولد شد.

اهالی منطقه جبل عامل به وسیله تبلیغات و تلاشهای ابوذر غفاری شیعه شدند و توسط آن سردار بزرگ اسلام با اهل بیت رسول خدا (صلوات الله علیهم) آشنا گشته و مهر و محبت اهل بیت را با جان و دل پذیرا شدند.

شیخ حر عاملی در خانواده‌ای اهل علم و علاقه‌مند به خاندان رسول خدا (صلوات الله علیهم اجمعین) به دنیا آمد و پدرش نام او را «محمد» نهاد.

نسب شریف

شیخ حر عاملی از نوادگان حر بن یزید ریاحی است. حرّ از فرماندهان سپاه یزید بود که به سپاه امام حسین علیه‌السلام ملحق شد و همچون یاری وفادار در رکاب آن حضرت به شهادت رسید و امام حسین علیه‌السلام درباره او فرمودند: «ترا نام نیکویی نهاده‌اند، تو در دنیا و آخرت حرّ و آزاده هستی».

نام کامل این کتاب (تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه) است.

شیخ حر عاملی مؤلف وسائل الشیعه، اکتفا به کتب اربعه ننموده و از سایر کتب که بالغ بر یکصد و هشتاد کتاب است^۱ در جمع‌آوری احادیث و شیوه نظم و ترتیب در کتاب خود، استفاده کرده و چون این مصادر نیز مورد اعتماد محدثین و تصدیق علماء رجال، می‌باشد، با این عمل رنج تفحص و بازبینی این کتابها را، از دیگران برداشته ولی چون این کتاب به منظور استفاده از مدارک فقهی نگاشته شده، اخبار اصول دین و معارف و اخلاق، (جز به مناسبات موضوعات فقهی) در آن نیامده و شیخ حر عاملی (اعلی الله مقامه)، کتاب وسائل را طی بیست سال^۲ گردآوری کرده و در سال ۱۰۸۲ به اتمام رسانیده است.

بخش‌های کتاب وسائل الشیعه

وسائل، حسب تقسیم مؤلف در آغاز در ۶ مجلد و در سه بخش تقسیم شده که عبارتند از:

الف. مقدمه العبادات شامل ۳۱ باب در احادیث نیت و چگونگی عمل مکلف و غیره.

ب. بخش اصلی که شامل ۵۱ کتاب است که مطابق کتب فقهی از طهارت تا دیات باب‌بندی

و تنظیم شده است.

ج. خاتمه کتاب مشتمل بر ۱۲ فائده در باب حدیث و علوم حدیثی بیان شده است.

مجموع احادیث و سائل الشیعه ۳۵۸۵۰ حدیث است.

وسائل در ابتداء در ۳ جلد بزرگ رحلی چندین بار در ایران چاپ سنگی شده بود و در سالهای اخیر به صورت افست در دوره‌های ۲۰ جلدی و ۳۰ جلدی چاپ و انتشار یافته است. در این چاپ‌ها منابع اصلی احادیث با تعیین صفحه مأخذ، بیان گردیده و محل اخباری که تقطیع شده یا مؤلف به قبل و بعد ارجاع داده تعیین شده است. این خدمت بزرگ و در عین حال مشکل با تلاش و کوشش محقق گرانقدر حجة الاسلام والمسلمین ربانی شیرازی به انجام رسیده است. چاپ ۳۰ جلدی تحقیق مؤسسه آل البیت است. از چاپ ۲۰ جلدی هم ۱۵ جلد آن به تصحیح مرحوم آية الله ربانی شیرازی و ۵ جلد آن به تحقیق مرحوم شیخ محمد رازی است با این توضیح که جلد ۱۶ دوگونه چاپ شده، الف. به تحقیق آقای ربانی ب. به تحقیق آقای رازی.

شیخ حر عاملی (ره) پس از اتمام وسائل الشیعه به خواهش جمعی از دوستان، فهرست جامعی برای این کتاب تهیه کرد که توسط یکی از شاگردانش ترجمه شده و چون فهرست مزبور، شامل عناوین احادیث است نزد اخباریان، حکم رساله عملیه شیخ را داشته. لذا فهرست مزبور توسط یکی از شاگردان شیخ به فارسی ترجمه شده است.

شیخ حر عاملی بنا به درخواست جمعی، خلاصه‌ای از وسائل را در مجموعه‌ای به نام هدایة الامة گرد آورده که برای آشنائی اجمالی به مدارک احکام فقهی بسیار مفید است.

هدایة الامة شامل مقدمه و تمامی احادیث ابواب کتب فقهی و نیز خاتمه‌ای مشتمل بر ۱۲ فائده است. فواید خاتمه هدایة الامة همان فواید خاتمه وسائل است فقط فائده چهارم در وسائل نیست. این فائده در ذکر سفرای حضرت مهدی و جمعی است که درباره آنها از ناحیه مقدسه توقیعی شرف صدور یافته است.

مستدرک الوسائل:

کتاب شریف وسائل الشیعه از آن جهت که یکی از کامل‌ترین و جامع‌ترین مجموعه مورد وثوق احادیث فقه شیعه است از عصر مؤلف تاکنون مدار استنباط احکام فقهی و مرجع فقهای امامیه بوده است ولی چون مؤلف، بعض کتب متداول حدیث را صحیح نمی‌دانسته از نقل احادیث آنها خودداری کرده است لذا حاج میرزا حسین نوری (۱۳۲۰ هـ) که از محدثین بزرگ قرن اخیر است، مستدرکی از کتب مزبور و نیز کتابهای دیگری که شیخ دسترسی بدان نداشته گرد آورده که آن نیز به ترتیب ابواب فقهی تبویب شده است.

در خاتمه این کتاب، تحقیقات عمیقی در کتب حدیث امامیه و مؤلفین و نام آوران علم حدیث ثبت شده است که محققین و پژوهشگران این فن را از سرگردانی و مراجعات پراکنده بی نیاز می سازد.

مستدرک الوسائل ضمن سه جلد بزرگ در سال ۱۳۲۱ هجری در تهران چاپ سنگی شده بود که در سالهای اخیرا در دوره های ۱۴ جلدی به صورت زیبایی چاپ شده و در اختیار پژوهشگران قرار گرفته است.

سایر تألیفات شیخ حر عاملی

شیخ حر عاملی دارای تألیفات ارزشمند و گران بهایی است. وی عمر شریف خود را وقف خدمت به شریعت مقدس اسلام و مذهب حق اهل بیت عصمت و طهارت نمود و با وجود مشاغل فراوان مانند شیخ الاسلامی و اشتغال به درس و تربیت علما، تألیفات فراوانی نیز از خود به یادگار نهاده که برخی از آنها عبارتند از:

۱. الجواهر السنیه فی الأحادیث القدسیه، این کتاب اولین کتابی است که به رشته تحریر درآورده است و قبل از ایشان نیز کسی چنین کتابی ننوشته است.

۲. الصحیفة الثانیة من أدعیة علی بن الحسین علیه السلام، این کتاب شامل مجموعه دعاهایی است که در صحیفه سجادیه مشهور نیامده است.

۳. تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، که شامل تمام احادیث احکام شرعی موجود در کتب اربعه و سایر کتب معتبر است که منابع آن به ۱۸۰ کتاب می رسد.

۴. هدایة الأمة الی احکام الأئمة علیهم السلام در سه جلد کوچک که منتخبی از کتاب وسائل الشیعة با حذف سند و مکررات است.

۵. من لا یحضره الإمام، فهرست وسائل الشیعة و عنوان باب ها و تعداد احادیث هر باب و مضمون احادیث آن است در یک جلد.

۶. الفوائد الطوسیة، در یک جلد و شامل صد فائده در مباحث گوناگون.

پی نوشت ها:

۱. ر.ک: مقدمه وسائل، ج ۱، ص یز، چاپ اسلامی، تهران.

۲. ر.ک: مقدمه وسائل (فهرست کتاب) و فوائد آخر کتاب هدایه الانمه از مؤلف وسائل.